

**НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ**

Одлуком Наставно-научног већа Правног факултета Универзитета у Београду донетом на седници одржаној 7. децембра 2020. године одређени смо за чланове Комисије за преглед и оцену докторске дисертације кандидаткиње Тијане Угарковић, под насловом: **„Партиципативна права радника као вид ограничавања послодавчеве власти и претпоставка индустријске демократије”** у саставу: др Бранко Лубарда, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду, у пензији, др Горан Обрадовић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Нишу, др Љубинка Ковачевић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду, и др Филип Бојић, доцент Правног факултета Универзитета у Београду.

Након што је прегледала докторску дисертацију, Комисија има част и задовољство да Наставно-научном већу Правног факултета Универзитета у Београду поднесе следећи

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

I Основни подаци о кандидаткињи и дисертацији

1. Основни подаци о кандидаткињи

Тијана Угарковић рођена је 10. априла 1985. године у Београду. Основну школу „Бранко Топић“ у Београду завршила је као носилац Вукове дипломе, а XV Београдску гимназију завршила је такође као носилац Вукове дипломе и ђак генерације. Правни факултет Универзитета у Београду уписала је школске 2004/2005. године и дипломирала у року, с општом просечном оценом 9,71. Новембра 2008. године започела је судско-приправничку праксу, да би децембра 2010. године у целости положила правосудни испит. После положеног правосудног испита радила је као судијски сарадник у КВ већу Другог

основног суда у Београду, а од половине марта 2011. године као адвокат. Од септембра 2018. године запослена је у Правној служби Медицинског факултета Универзитета у Београду, као стручни сарадник ван наставе.

Мастер студије на Филозофском факултету Универзитета у Београду – Одељење за историју уписала је школске 2009/2010. године, а завршила септембра 2011. године, с општом просечном оценом 10, одбранивши мастер под називом: „Политички процеси Драгољубу Јовановићу и Влатку Мачеку (1929-1931). Прилог историји правосуђа у Краљевини Југославији“.

Докторске студије на Правном факултету Универзитета у Београду, Радноправна ужа научна област, уписала је школске 2012/2013. године, при чему је испите на првој и другој години докторских студија положила с општом просечном оценом 10. У оквиру ових студија, као стипендиста Руске Федерације у два наврата боравила је на усавршавању у Москви (*Московский государственный юридический университет им. О.Е. Кутафина*).

У току 2018. године била је један од учесника на пројекту невладине организације Астра „*Make it work for youth - My Way*“, заједно с још 54 студента докторских, мастер и основних студија правних факултета у Србији, са задатком да критички преиспита правни и институционални оквир борбе против радне експлоатације у Републици Србији. Рад под насловом „Улога социјалних партнера и невладиних организација у борби против радне експлоатације“, који је написала заједно с Владимиром Божићем, објављен је у оквиру зборника студентских радова, под називом: *Правни и институционални оквир борбе против радне експлоатације* (ур. Марио Рељановић и Љубинка Ковачевић), АСТРА, Београд, 2018, стр. 169-181.

Кандидаткиња говори руски и енглески језик, а служи се шпанским, португалским и италијанским језиком.

У претходном периоду кандидаткиња је објавила следеће радове:

1) „*Buen Vivir: Модел развоја друштва на темељу солидарности*“, *Социјална мисао*, XXIII, 1/2016, стр. 115-129.

2) „Утицај постразвојних теорија на уређивање права на развој у актима Уједињених нација», *Социјална мисао*, XXIII, 2/2016, стр. 133-147.

3) „Принципи радног права Руске Федерације» у: Наташа Мрвић-Петровић, Мина Зиројевић, Нина Кршљанин (ур.), *Увод у право Русије*, Институт за упоредно право / Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2017, стр. 245-263.

4) „Улога социјалних партнера и невладиних организација у борби против радне експлоатације", у: Марио Рељановић, Љубинка Ковачевић (ур.): *Правни и институционални оквир борбе против радне експлоатације – зборник студентских радова*, Астра, Београд, 2018, стр. 169-181 (коауторски с Владимиром Божићем).

5) „Карикатура как лингвокултураема: ее сущность и роль", у: *Матералы I Международной научной конференции студентов и школьников `Язык и культура, взгляд молодых`* в рамках Международного Кирилло-Мефодиевского фестиваля славянских языков и культур, Москва, 2018, стр. 247-253.

6) „Заштита радника у условима успостављања равнотеже између економских слобода и фундаменталних права", *Право и привреда*, бр. 1-3/19, стр.124-140.

2. Основни подаци о дисертацији

Веће научних области правно-економских наука Универзитета у Београду на седници одржаној 30. септембра 2019. године дало је сагласност на предлог теме докторске дисертације под називом „Партиципативна права радника као вид ограничавања послодавчеве власти и претпоставка индустријске демократије“ кандидаткињи Тијани Угарковић. На седници Наставно-научног већа Правног факултета Универзитета у Београду од 28. септембра 2019. године за ментора је одређена др Љубинка Ковачевић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду.

Докторска дисертација Тијане Угарковић написана је на 428 страница (фонт *Times New Roman* 12, проред 1), с 1667 фуснота и у свему је усклађена са стандардима Универзитета у Београду који се односе на форму и садржај докторске дисертације. Дисертација садржи још и насловну страну на српском и енглеском језику, страну с

информацијама о ментору и члановима Комисије, резиме на српском и енглеском језику и кључне речи, пет страница садржаја, као и попис литературе на 27 страна.

Дисертација је израђена на основу проучавања грађе која обухвата 446 библиографских јединица, коју чине монографски радови, уџбеници, радови у зборницима, научни и стручни чланци, а поред тога је консултован и велики број извора права међународног и унутрашњег порекла (права Републике Србије и права држава из истраживачког узорка), као и пресуда релевантних судских и квази судских инстанци. Текст дисертације је подељен у девет целина: увод, осам делова и закључак.

Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ је, у складу с Правилником о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду, проверила оригиналност докторске дисертације коришћењем софтвера *iThenticate*. На основу Утврђено је да индекс сличности износи 7% (због квантитативне ограничености софтвера дисертација је била проверавана из два пута, сваки пут по пола текста, за сваки део индекс износи 7%). Све утврђене појединачне сличности с другим објављеним текстовима, при том, износе безмало искључиво мање од 1%. Овај степен подударности последица је цитирања, библиографских података, упућивања на правне прописе, коришћења општих места и података и библиографских података о коришћеној литератури, што је у складу са чланом 9 Правилника. На основу свега изнетог, а у складу са чланом 8 став 2 Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду, извештај указује на оригиналност докторске дисертације. Ово тим пре што је и провера докторске дисертације у анти-плагијат програму *Ephorus*, који се користи за проверу оригиналности студентских радова на Правном факултету Универзитетау Београду, показала прихватљиве резултате: подударање текста од 2%.

II Предмет и циљ дисертације

Докторска дисертација „Партиципативна права радника као вид ограничавања послодавчеве власти и претпоставка индустријске демократије” има за *предмет* институт

партиципативних права радника њихово уређивање у међународном, домаћем и страним правима. Услед примене интердисциплинарног приступа, посебна пажња је посвећена довођењу у везу института радничке партиципације са демократским принципима, те другим вредностима које су обликовале структуре савременог друштва. Као последица укрштања многобројних посматраних чинилаца, заузет је став да су институти радничке партиципације изазивали домете послодавчеве власти све до граница њеног укидања. Ова тенденција, коју су нарочито испољавала социјалистичка, а пре свих југословенско друштво, није била самоникли цвет у еволуцији радничких права, иако је СФР Југославија у томе најдаље отишла увођењем концепције самоуправљања. Тежња ка самоуправљању везује се, наиме, за француске мислиоце, који су у остварењу Француске револуције видели тек први корак ка проширењу демократије на све области друштвеног живота у циљу освајања слободе и пуне еманципације личности. Скретање пажње с политичке и обраћање пажње на економску сферу друштва су довеле под удар критике својину и присвајање које је остваривано на основу ње. Парадокс индивидуалног присвајања (и управљања) у контексту све већег друштвеног карактера рада разрешавала је држава својом интервенцијом, што је и њу, у том процесу, трансформисало - од либералне државе „ноћног чуvara“ до државе благостања. Пригрливши принципе интеграције и кооперације, државе су доносиле правила о радничкој партиципацији или су подстицале партиципацију кроз тзв. „преговарање у сенци права“. Када је, пак, реч о радном праву, развој уређивања партиципације се кретао од афирмације различитих парадигми о природи уговора у раду, до аутономног уређивања радних односа кроз процес преговарања између синдиката и послодав(а)ца, при чему је држава настојала да свет рада држи „на оку“, имајући у виду је он битан чинилац стварања друштвеног производа, али и могући иницијатор социјалних револуција. Кандидаткиња је, отуд, пошла од поставке да је партиципацију радника неопходно сагледати у контексту идеја социјалдемократије, јер је и само право, укључујући и радно право, специфична културана појава која настаје у друштвеном животу заједнице, где су чињенице стварности повезане с вредностима. Сагледавајући одобрену тему кроз призму вредности и супротстављених интереса, кандидаткиња појаву партиципације радника везује за оне друштвене снаге које су допринеле њеном настанку – организоване радничке покрете који су у доба друштвених криза успевали да осигурају одређене уступке на рачун традиционално изузетно широке моћи послодавца. Како свака

криза представља изазов за постојеће друштвене структуре, кандидаткиња посебно обраћа пажњу на разрешење криза и њему тражи заметке радничке партиципације, која је, упркос сукобима, успевала да осигура канале комуникације између субјеката колективног радног односа, а што се може сматрати важном претпоставком идустијског мира.

Пошавши од назначених поставки, кандидаткиња је приступила одређењу партиципативних права радника и разамтрању њиховог уређивања посредством хетерономних и аутономних правних норми, које, потврђивањем одговарајућих процедура и вредности демократије, доприносе уобличавању оних института радног права који воде сарадњи социјалних партнера и проналажењу заједничких интереса рада и капитала. Иако је осврт на еволуцију ових института узроковао уочавање дубоких класних супротности које су своје разрешење тражиле у преображају друштва путем успостављања радничке контроле на местима рада, институти радничке партиципације су у раду одређени унутар правног оквира којег су поставили међународни радни стандарди. Нарочита пажња је, притом, посвећена институтима радничке партиципације које је обликовало комунитарно право, као резултанта свих оних (радноправних) вектора које су повукле водеће евопске идустијске државе унутар својих правних система. Узимајући у обзир да се у овим развијеним државама решење питања које је поставио раднички покрет тражило у троуглу између тржишта, друштва и класе, кандидаткиња је радничко питање у домаћем друштвено-правном контексту позиционирала применом истих параметара.

Од усклика да је економски нерационално, социјално неправично, па и неморално да буду лишени плодова свога рада они који раде и на чијим плећима почива читав цивилизација и култура, преко експеримента самоуправљања, до слома социјализма, институти радничке партиципације су у домаћем праву више пута доживљавали преображај који се завршио њиховим неодговарајућим регулисањем. Наслеђене предрасуде, те опадање снаге синдикалног покрета, довеле су до тога да домаће законодавство оставља без санкције чак и оне малобројне норме које утврђују право радника на неки вид партиципације. Како тренутно стање синдикализма у Србији, по оцени кандидаткиње, не може да потврди чак ни основне функције синдиката (ревандикативну, заштитну и партиципативну), дугогодишњи изостанак законских норми о савету запослених кандидаткиња види као одступање од европских радних стандарда, посебно у погледу стварања услова за делотворно остваривање права на консултовање,

које се у европским стандардима, у неким питањима веома приближава праву на колективно преговарање. С тим у вези, кандидаткиња полази од поставке да се у уређењу партиципације радника у домаћем праву морају уважити сви меродавни међународни радни стандарди, али да прошлост не треба одбацити, већ да, кроз њено преиспитивање, треба пронаћи оне вредности на чијим би темељима могао да почива не само индустријски, већ и социјални мир. Пошавши од претпоставке да друштвено-правна прошлост може да покаже правац даљег развоја, кандидаткиња је понудила врло утемељене и добро аргументоване предлоге *de lege ferenda* за попуњавање насталих правних празнина у материји партиципативних права радника.

Поред ове практичне димензије, дисертација има за циљ и уочавање веза истраживане материје с достигнутим нивоом демократије, те пуноћом заштите основних људских права. Будући да су настали у процесу остваривања демократије на места рада, институти радничке партиципације више или мање су довођени у везу с интервенцијом државе или су сагледавани као инструмент заштите неких интереса радника које радници не могу ефикасно да обезбеде уз помоћ синдикалне акције. У крајњим консеквенцама, радничка партиципација је препознавана и као пут у самоуправљање који се остварује на бази саме чињенице да је радник субјект који учествује у сврсисходном производном процесу, а који у сфери рада мора поседовати сва она права која су му у држави гарантована као грађанину. Признање чињенице да су су у домену радног права интереси рада и капитала супротстављени, а да се заједнички интерес може остварити кроз осигурање проширених услова за искоришћавање капитала и стварање профита, постоји потреба да се интереси радника које бране синдикати јасно раздвоје од интереса капитала, како би се очувала независност синдиката и слобода акције која подразумева и коришћење права на штрајк. С друге стране, а нарочито услед хетерономног регулисања радничке партиципације, партиципација се све више издваја као инструмент који има за циљ да истовремено служи интересима и једне и друге стране, у исти мах бивајући средством побољшања друштвеног положаја и статуса запослених лица и инструментом унапређења интереса послодавца, те инструментом стабилизације постојеће социјално-економске структуре друштва. Полазећи од уочених дистинкција, кандидаткиња у дисертацији, унутар корпуса међународних стандарда, сагледава разлике које се тичу регулисања

слобода и права синдиката у односу на права која се гарантују другим представницима интереса радника, а који се остварују унутар института радничке партиципације.

Предмет дисертације условљава и њен *циљ*, који се састојао у следећем: 1) да се укаже на разлике између представљања запослених у оквиру института радничке партиципације и оног које обезбеђују синдикалне организације; 2) да се пружи преглед партиципативних права, као и модела којима се представљање интереса запослених постиже; 3) да се испитају границе послодавчеве власти, нарочито у контексту права на учешће радника у одлучивању и у управљању предузећем; 4) да се препозна улога државе као значајног економског агента, те носиоца и заштитника основних вредности на којима почивају њене најважније институције; 5) да се испита адекватност правног и институционалног оквира радничке партиципације у Републици Србији; 6) да се сагледају могућности унапређења партиципативних права у Републици Србији; 7) да се, нарочито у светлу усвојених међународних правних стандарда, формулишу *de lege ferenda* предлозими норми којима би у домаћем праву могла бити уређена ова врста друштвених односа.

Предмет и циљ истраживања определили су и *методе* који су коришћени у истраживању. Примарно су коришћени догматски и упоредноправни метод, како би се открила садржина партиципативних права, као и модели представљања у којима она могу бити остваривана. Полазећи од норми универзалног и регионалног карактера, права партиципације су надаље испитивана и у оквирима одабраних страних држава, како би се пронашле референтне тачке у односу на које се у посматраној материји може извршити поређење домаћег права. У истраживању је разматрано право радника на информисање и консултовање, право радника на учешће у органима управљања, те право радника на учешће у својини и профиту, с обзиром да она заједно чине садржину радничке партиципације, када се она посматра одвојено од права на колективно преговарање. Узимајући у обзир да индустријска демократија свој настанак и развој дугује како успостављању грађанског друштва, тако и непрестаној борби коју су водили синдикати, колективно преговарање се у раду препознаје и као привилеговано место партиципације. Будући да синдикати, поред ревандикативне и заштитне, врше и партиципативну функцију, у контексту индустријске демократије испитано је и преговарање као метод за остварење циља колективне акције, односно раднике партиципације.

С друге стране, комплексност предмета истраживања условила је и примену других метода, будући да се само применом социолошког, историсјког и аксиолошког метода може правилно и потпуно осветлити нова равнотежа настала после потреса постојећих друштвених структура, а којег је узроковала друштвена подела рада унутар које је постојала изразита асиметрија моћи између власника капитала и власника радне снаге. Како су развој института партиципативних права радника диктирале идеје које су лежале у основама двају идеолошки подељених табора - истока и запада, у раду је нарочита пажња посвећена југословенском искуству које је, макар идејно, тежило несврстаности. Будући да је оно изнедрило и концепцију самоуправљања, као облик пуне индустријске демократије, у раду је, поред извора права тога времена, коришћена и архивска грађа у обиму који је био неопходан за испитивање постављених хипотеза.

III Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

У дисертацији која је пред нама, кандидаткиња је потврдила 11 полазних хипотеза. Прва од њих подразумева поставку да *идеје о партиципацији радника у управљању имају свој корен у социјалистичким теоријама, односно идејама социјалдемократије*, што је потврђено на више места у дисертацији упоређивањем најважнијих замисли које су изношене током дуге историје радничке борбе.

Наредна хипотеза гласи да је *демократија уређена форма дискусије, која обуздава могућност отворене борбе, бивајући тако начин управљања (радним процесом) кроз конфликте, упркос конфликтима*, а, што је потврђено нарочито у контексту вредности и праксе либералних друштава.

У свом истраживању, кандидаткиња је потврдила и хипотезу да је *демократија на местима рада саставни део демократског друштва, у ком разумни плурализам не укида право гласа, којег, на местима рада могу да изразе различити субјекти (синдикати, савети запослених, различита мешовита представничка тела рада и капитала)*, што се посебно потврђује у резултатима обраде међународних правних стандарда и актуелних законских решења из права одабраних демократских држава.

На претходну хипотезу надовезује се и *хипотеза да су партиципативна права радника сложени друштвени феномен који, у модерним демократским друштвима, потврђује аутономију појединца и његову вредност као човека*. И ова полазна хипотеза је потврђена.

Истраживање посвећено партиципативним правима радника у модерним друштвима заокружено је потврђивањем хипотезе да *партиципација запослених у организацији радног процеса представља погодан инструмент, који, промоцијом сарадње између послодавца и радника, доприноси ефикасности и успеху самог пословног подухвата*.

Када је реч о партиципативним правима радника у контексту односа снага и постојећих неједнако распоређених овлашћења, кандидаткиња је пошла од хипотезе да *партиципативна права радника не само што врше ребаланс моћи унутар предузећа, већ изазивају и основ права својине, на темељу кога се и сама власт послодавца оправдава*. Ова хипотеза је проверавана у корелацији с теоријама о правном бићу својине, те револуционарним синдикализмом, где је и потврђена.

На наведену хипотезу надовезују се и претпоставка да је *партиципација радника на местима рада вид социјалног дијалога, који потврђује концепт европског социјалног модела*, односно да *радничка партиципација не само што представља даљу демократизацију радних односа, већ представља и специфичан механизам расподеле моћи који ублажава правну субординацију у радном односу тежећи успостављању једнакости његових субјеката на колективном плану, будући да она на индивидуалном плану, у условима признања права личне својине, не може да буде остварена*. То је потврђено кроз испитивање темељних вредности Европске уније, те постојећих ефеката модерних правних правила о радничкој партиципацији.

Будући да се кандидаткиња определила за мултидисциплинаран приступ теми, једна од хипотеза је била да *време друштвених и политичких криза заострава идеолошке сукобе који лако прерастају у `социјалне акције`, а да помирењу супротстављених друштвених група доприносе захтеви правде, те других природних права човека на чијим*

темељима су и осниване све модерне међународне организације, а што је нарочито потврђено у анализи вредности које баштини Међународна организација рада.

С тим у вези, кандидаткиња је потврдила и хипотезу да држава благостања, негујући начело солидарности, ствара социјални јавни поредак који, иако поставља границе аутономији деловања социјалних партнера, не искључује социјални дијалог.

Коначно, кандидаткиња је потврдила и хипотезу важну за нађ правни систем да ниво гарантованих партиципативних права запослених у домаћем праву не ствара адекватне правне претпоставке за њихово ефикасно остварење у пракси. Ова хипотеза је свестрано испитана применом упоредноправног метода, на темељу чијих резултата су дати предлози *de lege ferenda* за унапређење домаћг правног оквира партиципативних права.

IV Кратак опис садржаја дисертације

Након *Увода*, у ком је указано на предмет и циљ истраживања, као и на научну и друштвену релевантност теме, методолошки оквир и главне хипотезе, у *Првом делу* рада разматран је рад, као феномен и вредност. Пошавши од друштвене поделе рада, као чињеничног стања, кандидаткиња даје анализу друштвено-економских односа који настају поводом рада. Посматрајући односе који су се успостављали поводом рада, а у којима су настајале интересне међусобно конфликтно орјентисане структуре, кандидаткиња прати преображај ових односа у друштвено-радне односе који имају две димензије: индивидуалну и колективну. Стога је указано и на најважније теорије и вредности које су настојале да преобразе карактер радних односа, који су, будући да су настајали на темељу приватне својине над средствима за производњу, били обележени изразитом асиметријом моћи. Критика нехуманих односа који су настајали у капиталистичком систему привреде доживела је свој врхунац у Марксовој анализи капиталистичких односа. Ова и њој сличне теорије водиле су заокруживању идеологије радничке класе – социјализма, на чијим су крилима покушане и изведене социјалистичке револуције у Европи. Потцртавајући то да је захтев за приближавањем идеалу социјалне правде један од основних чинилаца

револуције, кандидаткиња разматра и корпус вредности које су представиле међународне организације, пре свих Међународна организација рада, а који је понуђен као својеврсно помирење свих оних вредности које су подстицале на социјалну акцију. Залог трајном миру у свету пронађен је у формули по којој се, ослањањем на државу и њено законодавство, уноси етички коректив неопходан друштвеном благостању.

У *Другом делу дисертације* кандидаткиња је анализирала концепт партиципативне демократије, супротставивши је елитистичкој. Указавши на приговоре који су упућивани различитим моделима демократије, кандидаткиња закључује да се демократији не може ништа замерити у погледу форме кроз коју се остварује. Као уређена форма дискусије, демократија, наиме, обуздава могућност отворене борбе, каналише конфликте и учвршћује постигнуте споразуме. Спуштајући се из политичке сфере на места рада, демократија оснажује мисао да захтев радника за учешће у власти у предузећу проистиче из њиховог права на аутономију, као и из недељивости људских права која се, као сплет међузависних политичких и социјално-економских норми, могу испољити у виду негативних слобода, али и позитивних права. Кандидаткиња у овом делу дисертације износи и став да је идеја о демократском преуређењу индустријских односа, који се традиционално сагледавају у контексту борбе око моћи, водила идеји индустријске демократије, у којој посебно место припада радничкој партиципацији. Указавши да демократија, у свом изворном значењу, подразумева очување вредности једнакости и слободе, те да се повезује и с идејом правичности која има за основну улогу измирење различитих интереса, уз осигурање максимума слободе максималног броја појединаца, кандидаткиња пут сарадње кроз конфликте, упркос конфликтима види као демократски пут који се у модерним друштвима тражи било установљењем посебних института демократије на местима рада, било унутар већ постојећих, изграњом културе (социјалног) дијалога.

Наставак истраживања прати развој улоге и функција синдиката, који су као специфичне социјалне подстицале државе на решавање радничког питања. У том смислу, у *Трећем делу дисертације* кандидаткиња нуди типологију карактера синдиката с обзиром на место на ком су се позиционирали у троуглу тензија између тржишта, класе и друштва. Историја синдикалног покрета, идеолошка обојеност синдиката, те позиција у поменутом троуглу формирали су, наиме, синдикате као антикапиталистичку опозицију, синдикате

као социјалне партнере, те синдикате као економске агенте. Осим тога, синдикати се могу посматрати и као компоненте радног и социјалног мира, будући да заједно с послодавцима постају социјални партнери с истакнутим професионалним обележјем. Ипак, уочавањем захтева који иду изван професионалне орјентације синдиката, кандидаткиња указује на комплексност индустријских односа, а самим тим и на сложеност појма индустријске демократије, што се нарочито испољава преиспитивањем правног бића својине.

У *Четвртом делу дисертације*, кандидаткиња се упустила у анализу државе као ентитета, који се и сам налази у одређеној противуречности. Настојећи да се одвоји од силе која ју је створила, држава је свој империјум користила тако што је на себе све више преузимала улогу економског субјекта. Поставши економски агент, али и охрабрујући вредности демократије и људских права, држава се трансформисала у државу благостања, која је прихватила нове улоге, али се и суочила с објективним глобалним изазовима, као и с критикама из табора крањих идеолошких опредељења. Анализирајући меродавне међународне изворе права, кандидаткиња показује да држава благостања не истискује социјалне партнере, али да ствара социјални јавни поредак омеђујући простор аутономном уређењу радних односа, уз уважавање начела *in melius*. У том смислу се указује да модерна држава благостања, поштујући своју неутралност докле год она не штети целини, најрадије бира инструментални корпоративизам као претпоставку за очување социјалног мира у створеном социјалном јавном поретку. Међутим, кандидаткиња скреће и пажњу читалаца на то да је држава благостања отворена ка различитим исходима: очувању и стабилизацији капитализма или његовом превазилажењу.

Могућност за стварање новог социјалног јавног поретка кандидаткиња разматра у *Петом делу дисертације*, и то анализом докртина које су доводиле у питање основ приватне својине, као и организацију рада проистеклу из приватног власништва над средствима за производњу. Рад, као основно својство људске егзистенције којим човек подиже своје достојанство, сагледава се, наиме, као узрок подела друштва на класе, док се својина, поред тога што одређује расподелу добара међу људима, разматра и као узрочник власти човека над човеком. Указујући на постојање правне контрадикције да се основ својине налази у присвајању путем окупације, односно у стицању путем преображаја ствари радом, кандидаткиња је наставила да анализира разлику у идеологији либерализма

и социјализма као последицу својеврсног материјалног (привредног) расцепа у друштву. Супротстављеност идеологија је, притом, делимично ублажена приближавањем социјализма демократији кроз истицање става да прави социјализам стоји изван захтева класа, односно кроз идеје кооперативног комонвелта, који је одисао вером да преплитање политичке и индустријске демократије може водити постепеној вољној кооперацији, те преображају целокупног друштва у самоуправну заједницу. На крају, кандидаткиња истиче да је, поред револуционарних струјања, српско друштво баштинило и идеју социјалног реформизма.

У *Шестом делу дисертациј*, анализирано је питање извора власти и субординације, као њене непосредне последице. Идеја радничке контроле, настала као продукт револуционарне класне борбе и тежње за променом друштвеног уређења, временом је, наиме, постала институционализовано средство притиска у служби ширења подручја колективног преговарања. Кандидаткиња у овом делу, стога, анализира раднички захтев за право гласа у областима које су историјски биле у рукама власника капитала, као захтев за трансформацију тежишта моћи у асиметричним односима између рада и капитала. Надаље се осврће и на проблем оправдавања власти послодавца у предузећу, који су покушале да логички објасне теорије радног односа. Међутим, њено право ублажавање донела је тек интервенција државе, те признавање права на колективно преговарање. Као специфичан механизам расподеле моћи који ублажава правну субординацију у радном односу, радничка партиципација је допринела одређеном неутралисању власти. Ипак, имајући у виду последице које је проузроковала псеудо-партиципација, а коју је свесно уводио менаџмент предузећа, кандидаткиња је проблематизовала и питање граница стварног задирања у односе моћи у предузећу.

Надовезујући се на последице праве партиципације односно псеудо-партиципације по човека, као социјално-психолошко биће, *Седми део дисертације* посвећен је анализи места радничке партиципације у систему радног права. Прихвативши да је демократија вредност модерних друштава, кандидаткиња је у овом делу рада испитује партиципацију као предуслов за разумни плурализам који не укида право гласа, а кога на месту рада изражавају представничка тела запослених и/или различита мешовита тела састављена од представника рада и капитала. У светлу ширих друштвених вредности међу којима се истичу вредности грађанске партиципације и људских права, анализирани су релевантни

правни стандарди, као и решења позитивног права изабраних страних држава. Кандидаткиња је у контексту права Европске уније анализирала и концепцију инструменталног плуралистичког корпоративизма, испитујући социјални дијалог у условима демократије као његов ослонац, будући да социјални дијалог стоји у сагласности с најважнијим слободама радног права: слободом удруживања и слободом колективног преговарања. Достизање друштвеног консензуса кандидаткиња везује за партиципативна права радника, која су оснаживана како путем законског уређивања, тако и путем инструмената аутономног права. Развијајући се на подлози колективног преговарања или паралелно са синдикалним деловањем, партиципативна права радника постајала су, наиме, све разуђенија. Ипак, одређено груписање партиципативних права радника могуће је спровести разликовањем учешћа радника у одлучивању, у управљању, својини и профиту предузећа. Узевши да је Европска унија најразвијенији друштвеноекономски и политички модел у свету, кандидаткиња партиципацију радника на местима рада сагледава као вид социјалног дијалога који потврђује концепт европског социјалног модела. Опредељеност Европске уније за културу социјалног дијалога довела је до развоја права на партиципацију, које, заједно с правом на колективно преговарање, спада у фундаментална права радника. С друге стране, партиципација радника се смешта у средиште индустријске демократије, у којој производи ефекат реалног ограничавања послодавчеве власти. Представљајући даљу демократизацију радних односа, радничка партиципација је и специфичан механизам расподеле моћи који ублажава правну субординацију, тежећи успостављању једнакости на колективном плану, с обзиром да она у индивидуалном радном односи и условима признања права личне својине не може бити у целости остварена.

У *Осмом делу дисертације* кандидаткиња је анализирала домаће правно наслеђе, актуелно стање и изгледе за будућност партиципативних права. Посебно место заузима анализа концепта самоуправљања, као најконтроверзнијег концепта којег је изнедрила југословенска правна и политичка пракса. Кандидаткиња је самоуправљање, као вид демократског управљања социјализованом индустријом на бази изабраних и одговорних савета који полазећи од непосредног места рада и производње допиру до централних органа управљања и планирања целокупним друштвом, суочила с југословенском праксом која је произвела контракласу. Полазећи од схватања самоуправљања као пуне индустријске

демократије која се може остварити само у друштвима у којима је индустрија социјализована, кандидаткиња је југословенско самоуправљање анализирао с позиција правних норми које су га гарантовале, да би га проверила у контексту историјских чињеница у које је увид омогућила и историјска архивска грађа. Конфузија настала у прошлости добила је своје нагло разрешење враћањем на традиционално схватање радног односа који се успоставља између два субјекта различитих интересних опредељења. Међутим, на бази актуелног стања које изразито фаворизује страну послодавца, кандидаткиња истиче бројне препреке који стоје на путу увођења партиципације радника у живот, а посебно се истиче критика непостојања правне санкције за кршење постојећих партиципативних права, те изостанак уређења института савета запослених.

У *Закључку* су сумирани налази везани за партиципацију радника, која потекавши из идеје индустријске демократије заузима значајно место у систему радних односа, будући да су институти радничке партиципације у напредним демократским државама утврђени хетерономним правним нормама. С те позиције, а с аспекта домаћег права *de lege lata* и *de lege ferenda*, истакнути су недостаци и предности у уређењу института радничке партиципације у нашем праву. Суочавањем теорије и реалних домета радничке партиципације, као критичке компоненте власти, кандидаткиња је закључила да у капиталистичком систему, партиципација радника представља специфичан механизам расподеле моћи који ублажава правну субординацију у радном односу и кога најбоље гарантују хетерономне правне норме и развијен синдикализам, а што представља референтну тачку у односу на коју домаћи законодавац и социјални партнери треба да размишљају и поступају.

V Остварени резултати и научни допринос дисертације

Докторска дисертација „Партиципативна права радника као вид ограничавања послодавчеве власти и претпоставка индустријске демократије” пружа одговор на многа захтевна правна питања у вези с местом и улогом партиципације радника у систему радних односа, али отвара и нека нова питања којима би се посебно могли бавити социолози права. Како су предмет истраживања прожимале поставке, идеје и ставови не

само из правне науке, већ и из других наука, резултати обраде одобрене теме намећу један општи закључак: идеја партиципације, као активног учешћа човека у ономе што га непосредно погађа, представља хуманистичку корекцију отуђене моћи. Спретно се крећући по граничном подручју друштвено-хуманистичких наука кандидаткиња је показала да, у простору који су својим деловањем отворили синдикати и држава, партиципација радника црпи своју снагу из освојених политичких и грађанских права која стичу своје корелате у економској сфери друштва. У дисертацији је правилно указано да је индустријска демократија облик демократизације радних односа путем увођења посебних института намењених давању извесних права радницима у процесу одлучивања, за које је заинтересована и држава, будући да радници, често упркос интересима руководства, остварују право колектива и спречава негативне утицаје привреде на друштво.

Кандидаткиња је у дисертацији дала лепу анализу и критичко преиспитивање генезе радничке партиципације, показујући да је она дубоко скопчана са захтевом за преображајем друштвених односа путем преузимања целокупног процеса управљања од стране радника. Испитујући спровођење радикалних и умерених идеја радничке партиципације у пракси, кандидаткиња скреће пажњу на изузетну идеолошку обојеност теме истраживања. У том смислу, посебну вредност дисертације чини то што је у њој садржана критика постулата на којима су се владајуће идеологије држале, а које су се за укупну превласт у друштву, између осталог, бориле и преко института радничке партиципације. Праћење генезе истраживаног феномена која се завршава поразом једне идеологије, довело је кандидаткињу до закључка да је социјални мир у демократским друштвима сачуван успостављањем државе благостања, увођењем партиципативних права, те ширењем подручја колективног преговарања, које се традиционално тицало питања зарада и других услова рада. С тим у вези, практични значај дисертације огледа се у томе што читаоцима омогућава правилно и потпуно разумевање места партиципације у систему међународног права, права одабраних држава, те домаћег права, док посебну научну вредност имају поглавља посвећена класификацији синдиката која је изведена помоћу разраде његових функција, као и раздвајању подручја деловања синдиката од института радничке партиципације.

Као посебан квалитет дисертације издваја се њена мултидисциплинарност, будући да је кандидаткиња користила више различитих метода истраживања. Ослањајући се на

искуства предратних правника и правећи спону у правној мисли старијих и модерних времена, кандидаткиња је подсетила да је право друштвени феномен који има своју вредносну компоненту. Разилазећи се с прошлим мишљењима само по мери нових друштвених феномена, кандидаткиња је у први план истакла вредности демократије и људских права, основано их сматрајући доминантним вредностима модерног доба. Притом су као основни елементи партиципативаних права радника уочени колективно преговарање, информисање и консултовање, као и учешће радника у управљању предузећем, те учешће радника у својини и добити.

На крају, кандидаткиња је понудила и једну непристрасну обраду концепта самоуправљања, у погледу ког и даље постоје бројне предрасуде. У том смислу је био посебно важан увид у архивску грађу, која је потврдила опште закључке социолога који могу да буду од значаја како за будуће носиоце права партиципације, тако и за законописца. Наиме, резултати истраживања потврдили су важност контроле, одговорности и компетенције, који, ако недостају, могу водити друштво у кризу услед стварања неодговорних и неформалних центара моћи. Ови закључци актуелни су и за позитивно право Републике Србије у коме је потпуно изостала правна санкција за кршење законом предвиђених малобројних права на партиципацију радника. Узимајући у обзир ширину обраде теме, изведени закључци о периоду самоуправљања добијају ново значење ако се погледају из угла партиципативне демократије, као коректива отуђене моћи, чија последица, у крајњој линији, може бити друштво неједнакости и социјалне неправде.

Упркос значају и комплексности, питање радничке партиципације као демократије која се спроводи на местима рада у циљу изналажења општег добра које у себи мири интересе двеју супротстављених страна у радном односу у домаћој научној литератури није у довољној мери истражено. Стога посебан квалитет дисертације представља то што нуди узорну систематизацију досадашњих научних сазнања у овој области, уз осмишљавање више оригиналних предлога за унапређење домаћег законодавства и праксе, који могу бити од користи законописцу, као и синдикатима, који поседујући ревандикативну, заштитну и партиципативну функцију, задржавају привилеговано место у систему радних односа, као и материји радничке партиципације.

VI Закључак

Докторска дисертација кандидаткиње Тијане Угарковић „Партиципацивативна права радника као вид ограничавања послодавчеве власти и претпоставка индустријске демократије” има за предмет једно од посебно деликатних и сложених питања савременог радног права. Питању партиципације радника је, наиме, инхерентна сложеност, будући да остваривање партиципацивативних права изазива читав низ разноврсних последица, које се на концепцијском нивоу огледају и у преиспитивању традиционалног схватања власничких прерогатива послодаваца, али и основних постулата целокупног друштва, будући да су ова права нераскидиво повезана с демократијом и људским правима и слободама. Реч је о проблематици коју је нужно сагледати у њеној целисти, не само због чињенице да се ради о питању које има своју економску, па и моралну конотацију, већ и због свих питања која поставља пред право, али и друге наука, а што се показало као крупан истраживачки изазов, који је кандидаткиња с успехом савладала. У том смислу, најпре, треба истаћи да докторска дисертација Тијане Угарковић пружа одговор на многа захтевна правна питања у вези с местом и улогом партиципације радника у систему радних односа, али отвара и нека нова питања којима би се посебно могли бавити социолози права, као и истраживачи из других друштвено-хуманистичких наука.

Кандидаткиња је, наиме, правилно одредила место и улогу партиципације у систему радних односа, уз разграничење института партиципације од функција синдиката, будући да од овога зависи и очување социјалног мира и успостављање друштвене кохезије. У светлу изазова глобализације, у дисертацији су потпуно и правилно сагледане предности уређења партиципације нормама хетерономног и аутономног права, као и кључне препреке за демократизацију радних односа, уз указивање на могућност њиховог превазилажења, између осталог и коришћењем концепта „преговарања у сенци права“. С тим у вези, посебно је значајно критичко разматрање решења из позитивног домаћег законодавства која не пружају довољно гаранција за делотворно остваривање права на колективно преговарање и учешће запослених у одлучивању, у управљању предузећем и у својини. У том смислу, драгоцени су предлози *de lege ferenda* који су зрело осмишљени у контексту могућности за реални помак на пољу приближавања Републике Србије

тековинама и стандардима модерних правних система и универзалним и европским радним стандардима у овој области.

Предмет истраживања разматран је у светлу изузетно богате класичне и рецентне литературе, чији је списак обухватио чак 446 библиографских јединица на српском, руском, енглеском и шпанском језику, као и бројних меродавних извора права унутрашњег и међународног прекла. На тим основама, правилно и потпуно је уочена комплексност и међусобна повезаност свих кључних елемената феномена радничке партиципације, која се остварује у систему индустријске демократије и радних односа обликованих колективним друштвеним чиниоцима. Остварени резултати, најпре, имају научни, односно сазнајни значај, будући да, упркос својој важности, питање радничке партиципације није у довољној мери истражено у домаћој литератури, посебно у својој целовитости. У том смислу, спроведено истраживање пружа важне увиде у проблематику радничке партиципације, која тек у свој укупности може допринети правилном сагледавању њених последица, будући да оне превазилазе поље радних односа, задирући у шири социо-економски простор, па и у сферу политике. Истраживање кандидаткиње Угарковић утолико има и практични значај, јер укључује идентификацију и оцену најважнијих чинилаца индустријске демократије, уз свеобухватно и брижљиво разматрање и критичко преиспитивање меродавних извора међународног и европског права, као и законодавства и праксе одобраних страних држава. Посебну вредност има и упућивање на праксу Европског суда правде (Суда правде Европске уније), Европског суда за људска права, Комитета Међународне организације рада за слободу удруживања и других уговорних надзорних тела, која би требало да постане узор и инспирација домаћим судовима, будући да је судска пракса ослонац правне државе и владавине права. Резултати садржани у дисертацији могу послужити у апликативне сврхе и у контексту реформе српског радног законодавства, те унапређења социјалног дијалога у циљу постизања и очувања социјалног мира и приближавања идеалу социјалне правде. Осим тога, кандидаткиња је понудила и једну непристрасну обраду концепта самоуправљања, у погледу ког и даље постоје бројне предрасуде. У том смислу је посебно важан њен увид у недовољно истражену архивску грађу, која је потврдила опште закључке који могу бити од значаја како за будуће носиоце права партиципације, тако и за законописце.

Имајући у виду ваљаност и оригиналност закључака до којих је кандидаткиња дошла, Комисија констатује да је докторска дисертација Тијане Угарковић „Партиципатвна права радника као вид орграничавања послодавчеве власти и претпоставка индустријске демократије“ самосталан и оригинални научни рад, да је у свему написана према раније одобреној пријави, те да представља драгоцен допринос науци радног права. Комисија сматра да ова дисертација испуњава све законске и статутарне услове да буде јавно брањена, те је слободна да Наставно-научном већу Правног факултета Универзитета у Београду предложи да донесе одлуку којом се допушта одбрана ове докторске дисертације.

У Београду, 16. децембра 2020. године

ИЗВЕСТИОЦИ

Проф. др Бранко Лубарда

Проф. др Љубинка Ковачевић

Проф. др Горан Обрадовић

Доц. др Филип Бојић